

ARTYKUŁY I KOMUNIKATY

Halina Dudala

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

e-mail: halina.dudala@up.krakow.pl

ORCID: 0000-0003-4620-1070

Bezpieczeństwo zbiorów a nadzór archiwalny w praktyce Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach

Abstrakt: Nadzór archiwalny w praktyce kontrolnych działań kościelnej władzy zwierzchniej posiada w historii Kościoła katolickiego wielowiekową tradycję. W toku biskupich i dziekańskich wizytacji sprawdzany był nie tylko fakt regularnego zapisywania ochrzczonych, zaślubionych oraz pogrzebanych parafian, ale także stan zachowania i warunki przechowywania pozostałej dokumentacji wytworzonej przez urzędy parafialne. Po 1945 r. w zmienionych warunkach ustrojowych doszło jednak w Polsce do przerwania ciągłości w praktyce nadzoru archiwalnego. W diecezji katowickiej od 1997 r. realizowany jest projekt centralizacji parafialnych zasobów archiwalnych w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach. Projekt ten oznacza zarazem dokonanie pierwszej w okresie powojennym całościowej inwentaryzacji archiwalnego dziedzictwa diecezji katowickiej.

Słowa kluczowe: Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach. Archiwum kościelne. Archiwum parafialne. Księga metrykalna z Mszany. Księgi metrykalne. Narodowy zasób archiwalny. Nadzór archiwalny

W polskim porządku prawnym archiwa Kościołów i związków wyznaniowych oraz ich zbiory należą do tej części narodowego zasobu archiwalnego, którą ustawodawca zdefiniował jako ewidencjonowaną i niepaństwową (*Ustawa*, 1983, nr 38, rdz. 4, art. 42). Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych zachował wprawdzie względem niej pewne prerogatywy (*Ustawa*, 1983, nr 38, rdz. 4, art. 44), polegające na możliwości włączenia archiwaliów wytworzonych przez podmioty kościelne

do państwowego zasobu archiwalnego, jednak tylko w sytuacji ustania ich działalności. Struktura i organizacja wewnętrzna sieci polskich archiwów kościelnych (bez względu na wyznaniową denominację) wynika jednak wprost z właściwych dla poszczególnych Kościołów i wyznań, odmiennych łańdów prawnych. W kulturze chrześcijańskiej pojmowanie archiwum jako skarbcza dokumentów przejęte zostało wprost z tradycji Imperium Rzymskiego. Już w VII w. powstało w Rzymie *Sacrum Scrinium Lateranense*, zaś teoretyczne podstawy naukowego rozwoju archiwistyki stworzyli w XVI i XVII w. uczeni ze środowisk zarówno protestanckich (Jacob von Rammingen – 1571), jak i katolickich (Bonifacio Baldassare – 1632, Jean Mabillon – 1681).

Świadomość roli, jaką dziedzictwo historyczne odgrywa w dziejach ludzkości, sprawiła, że także w XX w. pojawiały się coraz liczniejsze oficjalne wypowiedzi Stolicy Apostolskiej dotyczące archiwów¹. Do najnowszych zaliczyć należy dokument Papieskiej Komisji do Spraw Kościelnych Dóbr Kultury z 1997 r. zatytułowany *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych* oraz pochodzące już z 2005 r. *motu proprio* Jana Pawła II promulgujące nowe prawo dla archiwów Watykanu². W obydwu tych dokumentach władz kościelnych zwrócono uwagę m.in. na funkcję nadzoru archiwalnego nad aktami znajdującymi się w posiadaniu poszczególnych twórców oraz nad narastającym zasobem archiwalnym³. To bardzo ważna i zarazem delikatna materia w posiadającej wielowiekową historię kontrolnej praktyce kościelnych władz zwierzchnich. Przez długie stulecia funkcję kontrolną skutecznie pełniły bowiem zarówno kanoniczne wizytacje biskupie, jak i wizytacje dziekańskie. Uzupełniały je ponadto protokoły tzw. tradycji parafii, czyli dokumenty powstające w trakcie objęcia urzędu proboszcza po śmierci lub ustąpieniu ze stanowiska jego poprzednika. Miernikiem staranności w realizowaniu rzeczywistej kontroli nad archiwum i kancelarią kościelną są zachowane akta wizytacji biskupich w poszczególnych diecezjach,

¹ Na przykład (*Circolare*, 1902 – wskazania dla włoskich biskupów dotyczące opieki nad archiwami i bibliotekami kościelnymi oraz ich użytkowania; *Istruzione*, 1960 – instrukcja w sprawie zarządzania archiwami).

² (*La funzione*, 1997) i w polskiej wersji językowej (*Duszpasterska*, 2010); (Giovanni Paolo II, 2005) i w polskiej wersji językowej (Jan Paweł II, 2014).

³ „Jest rzeczą stosowną, aby: [...] podążać w kierunku wypracowania przez Kościoły lokalne wspólnych metod służących nabywaniu, konserwacji, zabezpieczeniu oraz udostępnianiu dokumentów itp.” (*Duszpasterska*, 2010, s. 23); „Archiwa będące własnością Stolicy Świętej, bez względu na instytucję, która je wytworzyła bądź która je przechowuje, podlegają kontrolom techniczno-naukowym prowadzonym przez Komisję Główną do spraw Archiwów Stolicy Świętej” (Jan Paweł II, 2014, s. 18).

od początku XX stulecia często stanowiące przedmiot ważnych dla badań historycznych edycji źródłowych⁴.

W 1945 r. sytuacja zmieniła się diametralnie, przy czym w poszczególnych krajach i Kościołach proces zmian dotyczących nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym przebiegał w różny sposób. W Polsce w zmienionych warunkach ustrojowych i z jednej strony w wyniku strat osobowych duchowieństwa, a z drugiej za sprawą ogromnych, wymuszonych zmianami granic państwowych ruchów migracyjnych ludności, przynoszących w konsekwencji również wymianę kadr wśród duchowieństwa (np. w diecezji katowickiej, ale też wrocławskiej osiedlali się księża pochodzący z Kresów Wschodnich), doszło do przerwania ciągłości w kilkusetletniej praktyce nadzoru nad archiwami parafialnymi.

Zmiana ta nie była jednak intencjonalna, a zatem nie spowodowało jej wydanie jakiegokolwiek zarządzenia polskich władz kościelnych usuwającego archiwum parafialne z pola działania i zainteresowania wizytatorów diecezjalnych. Jednak problemy powstające na skutek nasilonej walki komunistycznych władz Polski z Kościołem sprawiły, że skupiano się na najbardziej palących kwestiach duszpasterskich, do których stan zachowania archiwów kościelnych niewątpliwie się nie zaliczał. Jak zatem wyglądało owo przywołane wcześniej przerwanie ciągłości w praktyce nadzoru nad archiwami parafialnymi? Przede wszystkim trzeba zauważyć, że mniejsza troska o kościelny zasób archiwalny stanowiła część procesu, który przebiegał w parafiach diecezji katowickiej z różnym nasileniem i prędkością⁵. W przypadku dużych parafii wielkomiejskich gromadzone od stu, dwustu i więcej lat archiwalia znajdowały się w osobnych pomieszczeniach w budynku plebanii (Pfarrarchiv), wypełniając specjalnie zaprojektowane do tego celu szafy (Aktenschrank)⁶. Zmiana dotychczasowej funkcji pomieszczeń archiwal-

⁴ Dla Śląska m.in. (Jungnitz, 1902–1908), ale także (Musioł, 1932, s. 139–154).

⁵ Moje uwagi odnoszą się wyłącznie do terytorium diecezji katowickiej w jej obecnych granicach. W innych diecezjach Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce problem troski kościelnych władz zwierzchnich o stan zachowania zasobów archiwów parafialnych wymaga zbadania. Jednak ustalenia poczynione przeze mnie na podstawie wywiadów z dyrektorami kilkunastu archiwów diecezjalnych w Polsce pozwalają wysnuć wnioski, że przypadek diecezji katowickiej nie jest wyjątkiem w zakresie omawianej tematyki, wskazując raczej na tendencję charakterystyczną dla całego Kościoła w Polsce po 1945 r.

⁶ Projekty wzorcowych plebanii, szaf archiwalnych oraz plany registratur parafialnych znajdowały się w poczytnych wśród duchowieństwa w XIX i XX w. publikacjach, m.in.: (Holtzinger, 1883, s. 47–50 – plan i urządzenie registratury kościelnej; Gerhardy, 1913, s. 274–285 – pierwsze wydanie w 1894 r., projekt szafy archiwalnej oraz wykaz akt archiwum parafialnego; Noll, 1927, s. 3–21 – plan registratury parafialnej; Brandenburg, Krause, 1934, s. 43–52 – piąte wydanie, wykaz akt).

nych i przeniesienie częstokroć dużych zasobów archiwów parafialnych do innych lokalizacji nie były proste. W protokole wizytacji kanonicznej parafii pw. Matki Boskiej Bolesnej w Rybniku jedno z największych w diecezji katowickiej archiwów parafialnych (według stanu z 2017 r. – około 600 jednostek archiwalnych) po raz ostatni pojawiło się w 1951 r., lecz wizytator poprzestał na potwierdzeniu jego istnienia („Czy w archiwum parafialnym są akta parafialne uporządkowane? Tak”) (*Parafia Matki*, 1931–1972, k. 382). Podobnie wizytator odnotował fakt istnienia archiwum w parafii pw. św. Szczepana w Katowicach-Bogucicach w 1987 r. (*Parafia św.*, 1978, k. 417). Z kolei w niewielkiej wiejskiej parafii św. Wawrzyńca w Mokrem koło Mikołowa wizytacja z 1987 r. uwzględniała już tylko fakt działalności kancelarii parafialnej, choć jeszcze w 1961 r. istnienie archiwum poświadczono zostało wpisem wizytatora (*Mokre. Ogólne*, 1927–1991, t. 2, Kwestionariusz, k. 208; *Mokre. Ogólne*, 1927–1991, t. 2, Protokół, k. 383).

W kolejnych dziesięcioleciach nasilała się więc wyraźna tendencja do marginalizowania obecności archiwum parafialnego w przebiegu wizytacji biskupich. Z urzędowych protokołów wizytacyjnych sporządzanych w diecezji katowickiej po 1945 r. pojęcie archiwum znikало stopniowo, ale skutecznie. W ślad za tym doszło do zjawiska o wiele groźniejszego i brzemiennego w dalekosiężne skutki, a mianowicie do stopniowego usuwania pojęcia archiwum ze świadomości kolejnych generacji powojennych duchownych oraz przenoszenia archiwaliów niepotrzebnych do bieżącego funkcjonowania urzędu, jako materiałów niepodlegających żadnej kontroli, do pomieszczeń mniej eksponowanych (np. strych, piwnica). Zaniechanie działań kontrolnych nad archiwami parafialnymi znalazło swoje odzwierciedlenie również w zakresie edukacji archiwalnej przyszłych duchownych. W ciągle obowiązującym w wyższych seminariach duchownych w Polsce programie studiów (*ratio studiorum*) z 1997 r. oraz jego nowelizacji z 1999 r. nadal brak zajęć poświęconych archiwum parafialnemu, co więcej, pojęcie archiwum w ogóle się tam nie pojawia (Dudała, 2016c, s. 45–53).

Z tworzeniem, przechowywaniem i udostępnianiem dokumentów archiwalnych wiąże się cały kompleks zagadnień i obszarów nie tylko badawczych, ale także dotyczących prawnego aspektu nadzoru archiwalnego w instytucjach kościelnych. Od 1997 r. w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach podjęto działania polegające początkowo na zbadaniu stanu zachowania najstarszych ksiąg metrykalnych z terenu diecezji katowickiej oraz zgromadzeniu ich w swoim zasobie (*Pismo*, 1997). W trakcie ustalania miejsca składowania ksiąg szybko okazało się, że w wielu parafiach oprócz metryk nadal przechowywane są do-

kumenty pochodzące nawet sprzed dwustu, trzystu lat (Dudała, 2016d, s. 101–111). Od dawna niekontrolowane, pozbawione spisów bądź wykazów, usunięte w nieładzie do piwnic, garaży lub na strychy budynków plebańskich, akta narażone były na wiele niebezpieczeństw, zaś ich fizyczny stan zachowania oznaczał konieczność wdrożenia pilnych działań ratunkowych (Dekret, 2008).

Centralizacja zespołów akt różnych wytwórców jest zagadnieniem o skomplikowanej naturze prawnej i archiwistycznej, choć – o czym zbyt rzadko się pamięta – w praktyce Kościoła katolickiego w Polsce nie jest to wcale temat nowy. Najwcześniejsza na gruncie polskim koncepcja dotycząca ochrony akt poprzez ich skupienie w większych archiwach pochodzi z początku XVII w. *Epistola Pastoralis* biskupa krakowskiego Bernarda Maciejowskiego z 1601 r., pierwszy w Polsce potrydencki podręcznik pastoralno-prawny dla duchowieństwa, postulował ochronę dokumentów z mniejszych kościołów, zwłaszcza parafialnych „łatwo na zatrącenie narażonych”⁷.

Troska o zagrożone dokumenty towarzyszyła zatem przedstawicielom polskiego Kościoła już w czasach nowożytnych. Choć w 1971 r. Tadeusz Grygier na łamach czasopisma „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” uznawał koncentrację akt za niedopuszczalną, gdyż „w grę wchodzi prawo własności oraz prawidłowa organizacja spichlerza informacyjnego”, to jednak nie sposób nie zauważyć, że spichlerz informacyjny spełnia zadanie tylko wtedy, jeśli cokolwiek w swoim wnętrzu przechowuje (Grygier, 1971, s. 8). W *Liście okólnym* Papieskiej Komisji do Spraw Kościelnych Dóbr Kultury z 1997 r. zasugerowano zatem przyjęcie innego rozwiązania:

W ramach kompetencji kanonicznych i cywilnych winno się także rozważyć ewentualność skoncentrowania w głównych ośrodkach mniejszych archiwów, które to archiwa nie są dostatecznie zabezpieczone z różnorodnych powodów (depozyt, wygaśnięcie bądź zniesienie kościelnej osobowości prawnej itp.). Celem takiego skoncentrowania materiału archiwalnego jest przede wszystkim jego konserwacja, dzięki której możliwe jest jego wykorzystanie i ochrona [...]. Z drugiej jednak strony skoncentrowanie materiału

⁷ „Iura quoque, privilegia et litteras foundationum ecclesiarum, quo minus fortuitis casibus subiacent et custodiantur, factis et retentis apud se authenticis illorum exemplis, ad cathedralis ecclesiae vel collegiatae, alicuius vicinioris archivum, una cum descriptiones et registro omnium bonorum fructuumque” (Maciejowski, 1640, k. 57). O zagadnieniu centralizacji w: (Dudała, 2016b, s. 60–73).

archiwalnego nie może w żaden sposób naruszać jego początkowej systematykacji (*Duszpasterska*, 2010, s. 19).

Pokreślić należy, że realizowany od 1997 r. projekt zgromadzenia w Archiwum Archidiecezjalnym materiałów archiwalnych z terenu diecezji katowickiej nie narusza zasady pertynencji terytorialnej, gdyż dotyczy akt wytworzonych przez urzędy i instytucje przynależące do terytorium tej diecezji oraz funkcjonujące w trybie wykonywania nad nimi władzy przez miejscowego biskupa, z jednoczesnym wyłączeniem dokumentacji powstałej w zakonach i zgromadzeniach zakonnych prowadzących działalność na terenie diecezji, jednak posiadających odrębne normy prawno-organizacyjne (Robótka, 2003, s. 82). Projekt nie narusza także kolejnej fundamentalnej dla ładu archiwalnego zasady, a mianowicie zasady proveniencji stojącej na straży poszanowania przynależności zespołowej, a więc poszanowania organicznej struktury wytworzonej przez twórcę całości dokumentacji oraz zachowania związków zachodzących pomiędzy dokumentacją (Ryszewski, 1972, s. 25).

Każdy z zespołów akt parafialnych po jego włączeniu do zasobu Archiwum Archidiecezjalnego pozostaje odrębną całością, zaś w trakcie prowadzonych nad nim badań oraz porządkowania właściwego odtwarzana jest jego pierwotna struktura nadana mu przez wytwórcę. W latach 1997–2017, podczas realizacji projektu centralizacji, zasób Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach został wzbogacony o 72 zespoły archiwalne oraz łączną liczbę 7166 jednostek archiwalnych, z których 1960 jednostek (27,3%) stanowią księgi metrykalne. Podstawowym założeniem projektu i jego pierwszym celem jest ochrona zachowanych archiwaliów przed dalszą fizyczną destrukcją, kolejnym – odtworzenie pierwotnego układu akt, pozwalające na prowadzenie badań m.in. nad rozwojem kancelarii parafialnej na Śląsku (Dudała, 2008, s. 235–247).

Rozmiar wykonanych dotychczas prac, a zarazem skalę i zróżnicowanie towarzyszących im problemów, także natury konserwatorskiej, dobrze obrazuje przypadek archiwum powstałej około 1300 r. parafii św. Jerzego w Mszanie na pograniczu polsko-czeskim. Studia wstępne przeprowadzone nad aktami wytworzonymi przez tę parafię nie przyniosły zadowalających rezultatów. W pierwszym zachowanym inwentarzu akt znajdujących się w mszańskiej kancelarii parafialnej, pochodzącym dopiero z 1886 r., odnotowano łącznie 149 tomów akt, zaś w kolejnym, z 1932 r., tylko 94 tomy akt (*Besetzungs*, 1886–1915, k. 5–10; *Mszana*, 1932–1933, k. 26–29). W wyniku centralizacji w 2009 r. do zasobu Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach przywieziono zaledwie 10 odnalezionych jednostek archiwalnych.

Można zauważyć, że nawet w przypadku parafii o kilkusetletniej historii stan zachowania wytworzonych przez nią akt jest nadzwyczaj skromny. Jest to jednak także dowód na to, iż dla archiwisty i historyka zespół zachowany jedynie w szczątkowej formie pozostaje niezastąpionym obiektem badań. Wśród zachowanych materiałów archiwalnych znajduje się metrykalna księga chrztów, ślubów i pogrzebów z lat 1638–1775, początkowo przykuwająca uwagę pracowników Archiwum Archidiecezjalnego ze względu na wpisy pochówków z 1638 r. O ile bowiem fakt zapisywania chrztów i ślubów nie był niczym wyjątkowym w świetle obowiązujących w tej mierze od 1563 r. postanowień soboru trydenckiego, o tyle odgórny nakaz zapisywania pogrzebanych wprowadził w Kościele katolickim dopiero *Rytuał Rzymski* papieża Pawła V, wydany w 1614 r. Nie oznacza to oczywiście, że wcześniej plebani nie notowali dokonanych pochówków. W Polsce najstarsza zachowana katolicka księga pogrzebów, pochodząca z Karłowic Wielkich na Opolszczyźnie, została założona w 1582 r. Podkreślić jednak trzeba, że w zasobach polskich archiwów posiadamy jedynie 7 ksiąg pogrzebów z drugiej połowy XVI w. i 12 z pierwszej połowy XVII w. (Schäffer, 2016, s. 131–155).

Mszański zabytek już na pierwszy rzut oka zaskoczył archiwistów. Spodziewali się dudki, a okazało się, że jest to poszyt o wymiarach zewnętrznych 32 cm x 20 cm i o grubości bloku około 2,5 cm. Co więcej, zniszczona w poważnym stopniu oprawa książki odsłaniała wielowarstwową strukturę (fot. 1–6). Archiwistom od początku towarzyszyło przekonanie, że o wartości mszańskiego rękopisu nie decydują tylko i wyłącznie wpisy metrykalne, ale także to, co przed stuleciami zostało ukryte przez introligatora we wnętrzu oprawy, oraz karta pergaminowa użyta jako obwoluta.

Po zakończeniu prac konserwatorskich zasób Archiwum Archidiecezjalnego został więc wzbogacony nie o jedną księgę metrykalną, lecz o samą księgę, 39 dokumentów papierowych i jedną kartę pergaminową. Wśród dokumentów papierowych znalazły się: kazania z drugiej połowy XVII w. – polskie (9), niemieckie (4), łacińskie (4) oraz czeskie (1); korespondencja prywatna ks. Andrzeja Wacława Pausewackera (poł. XVII w.) – śląskiego duchownego urodzonego około 1639 r. w Ujeździe; modlitwy (druga połowa XVII w.); tekst polskiej pastorałki (*Pieśń o wilczku*, 1684 r.); rachunki archiprezbitera żorskiego (początek XVIII w.) oraz 18 fragmentów kart (w tym fragment karty tytułowej) z kalendarza wydanego w Augsburgu w 1697 r. w drukarni Marii Magdaleny Utschneider (Dudała, 2016a, s. 16–26).

Odrębnym zagadnieniem, ale też trudnym wyzwaniem dla archiwistów, była użyta do oprawy księgi metrykalnej z Mszany karta pergaminowa, którą konserwator oraz tegumentolog określiliby mianem „karty przybyszowej” (Karlak, Łabuz, 2015, s. 327–343). Przeprowadzona konserwacja umożliwiła obejrzenie dotychczas niewidocznego odwrocia, następnie dokument został poddany analizie liturgiczno-muzykologicznej. Ustalono jego prawdopodobny wiek, charakter i treść. Według muzykologa Czesława Grajewskiego piętnastowieczna karta pochodzi z antyfonarza, o czym rozstrzyga rytuał śpiewów właściwy dla liturgii godzin. Oznacza to jednocześnie, że musiała być stworzona na potrzeby środowiska, w którym kultywowano *laus perennis* (śpiew godzin kanonicznych, do ich wykonania niezbędny był antyfonarz) – kapituł katedralnych, kolegiackich i wspólnot zakonnych. Z kolei zdaniem muzykologa i zawodowego muzyka Sławomira Witkowskiego, zajmującego się od lat wykonaniem chorału gregoriańskiego, karta może pochodzić nie tylko z antyfonarza, ale też z brewiarza z nutami. Uwagę obydwu specjalistów przykuła antyfona *Gloriose rex Oswalde*, czyli pieśń o św. Oswaldzie z Northumbrii, królu i męczenniku angielskim z VII w., czczonym nie w krajach anglosaskich, lecz na terenach niemieckojęzycznych oraz w przekazach benedyktyńskich (Grajewski, 2016, s. 33–47; Witkowski, 2016, s. 58–65).

Każdy z tych materiałów archiwalnych (metryka, kolekcja dokumentów papierowych, pergamin) wymagał użycia odmiennych metod w trakcie szczegółowego opracowania archiwalnego. Dyskusyjna, a nawet kontrowersyjna decyzja o oddzieleniu od właściwej księgi odnalezionych w jej oprawie dokumentów papierowych i stworzeniu z nich osobnej kolekcji (podobnie jak włączenie pergaminu z obwoluty do zbioru pergaminów) podjęta została wspólnie z konserwatorem przy wykorzystaniu metodyki oceny wartościującej, używanej przez konserwatorów przede wszystkim w odniesieniu do kodeksów, księgozbiorów i bibliotek, wysoce przydatnej także w zakresie oceny i analizy źródłoznawczej mszańskiego rękopisu archiwalnego (Pronobis-Gajdzis, 2017, s. 55–77).

Decyzja o powrocie księgi metrykalnej z Mszany do systematycznie sprawowanego nadzoru archiwalnego nie tylko uchroniła od ostatecznego zniszczenia jeden z wielu szczątkowo zachowanych zespołów archiwalnych, ale także sprawiła, iż wydobyto na światło dzienne i wprowadzono do obiegu naukowego źródła dotychczas w nim niefunkcjonujące. Archiwiści nie byli wyłącznie strażnikami zastanego ładu archiwalnego, lecz aktywnymi uczestnikami czynności związanych z jego odtwarzaniem. Beneficjentami projektu mszańskiego stali się przedstawiciele

różnych nauk: historycy, germaniści, badacze dziejów języka polskiego, neofilologowie klasyczni, historycy Kościoła, teologowie, homiletycy, muzykologowie, a nawet muzycy⁸. Jednocześnie archiwiści w pełni wykorzystali tkwiące w swoim warsztacie pracy możliwości oryginalnych dokonań badawczych.

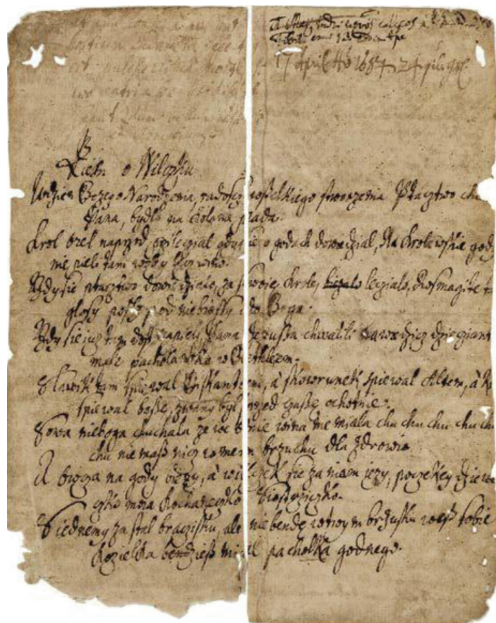

Fot. 1. Księga metrykalna z Mszy przed konserwacją
Źródło: AMC Sztuka, Kraków.

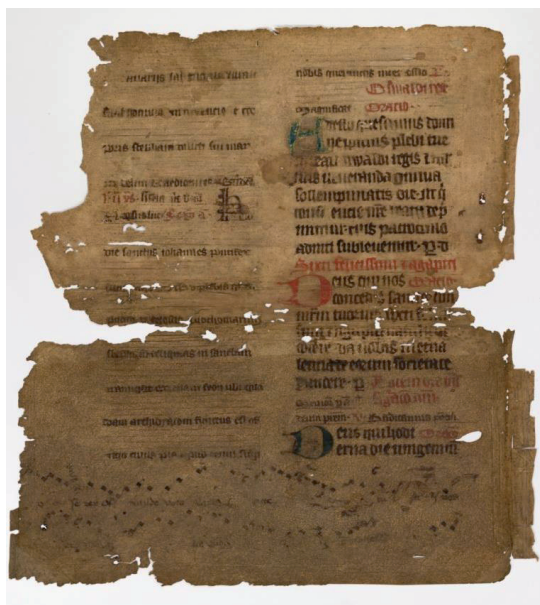

Fot. 2. Wnętrze oprawy książki metrykalnej z Mszy przed konserwacją
Źródło: AMC Sztuka, Kraków.

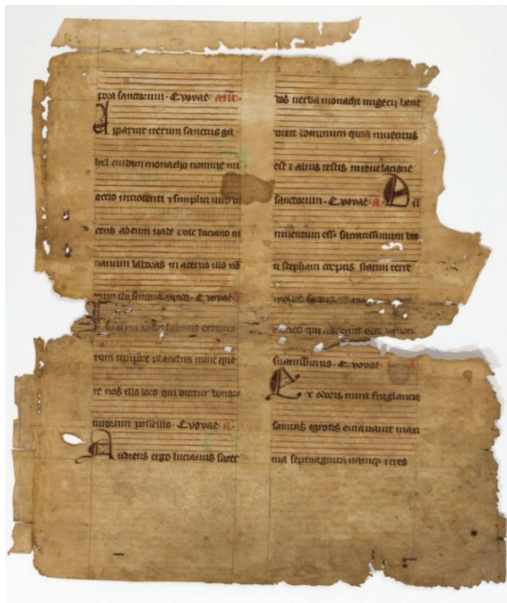
⁸ W trakcie poświęconej księdze metrykalnej z Mszy konferencji naukowej zorganizowanej 2 czerwca 2016 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, odtworzono zapisaną na pochodzącym z obwoluty piętnastowiecznym pergaminie antyfonę *Gloriose rex Oswalde*. Wykonał ją zespół Scholae Cantorum Minorum Chosoviensis pod kierownictwem S. Witkowskiego. Płyta z tym wykonaniem została dołączona do publikacji materiałów konferencyjnych (*Tajemnice kompaturek*).

Fot. 3. Pieśń o wilczku (1684?), stan po konserwacji
Źródło: AMC Sztuka, Kraków.

Fot. 4. Pergamin z Mszany (XV w.), stan po konserwacji. U dołu zapis muzyczny antyfony *Gloriose rex Oswalde*
Źródło: AMC Sztuka, Kraków.

Fot. 5. Pergamin z Mszany (XV w.), stan po konserwacji
Źródło: AMC Sztuka, Kraków.

Fot. 6. Nowa okładka książki metrykalnej z Mszany z okładziną wykonaną ze skóry cielęcej
Źródło: AMC Sztuka, Kraków.

Literatura

- Baldassare, B. (1632). *De archivis liber singularis*, Venetiis: apud Jo. Pinellum Typographum Ducalem.
- Besetzungs-Acta der Parochie Mschanna im Archipresbiterats Loslau* (1886–1915) (vol. III, Inventar der kath. Pfarr-Kirche in der Parochie Mschanna z dn. 13.IX.1886 r.). Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, sygn. 46/1465, Zespół Akt Lokalnych.
- Brandenburg, M., Krause, P. (1934). *Die Geschäftsverwaltung des katholischen Pfarramtes*, Berlin: Buchverlag Germania.
- Circolare della Segreteria di Stato ai Vescovi italiani* (1902). Città del Vaticano.
- Dekret arcybiskupa katowickiego D. Zimonia z dn. 30.06.2008 r. o obowiązku przekazania ksiąg metrykalnych oraz innych materiałów archiwalnych do Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach, nr VC II-6578/08* (2008). Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach.
- Dudała, H. (2008). Stan i perspektywy badań nad kancelarią parafialną w diecezji katowickiej w latach 1925–1939, W: J. Poraziński, K. Strykowski (red.), *Archiwa w nowoczesnym społeczeństwie. Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich Olsztyn, 6–7 września 2007 r.* (s. 235–247). Warszawa: Stowarzyszenie Archiwistów Polskich.
- Dudała, H. (2016a). *Analiza źródłoznawcza najstarszej księgi metrykalnej z Mszany*, W: H. Dudała (red.), *Tajemnice kompaturek. Księga metrykalna z Mszany (1638–1775)* (s. 16–26). Katowice: Edycja – Książki Naukowe i Specjalistyczne.
- Dudała, H. (2016b). *Archiwalia parafialne w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach*, W: A. Laszuk (red.), *Zabezpieczanie i udostępnianie archiwalnych zasobów archiwów kościelnych* (s. 60–73). Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Dudała, H. (2016c). *Archiwistyka kościelna – problemy i wyzwania w zakresie edukacji*, W: W.W. Żurek (red.), *Nova et vetera. Aktualne problemy archiwów diecezjalnych w Polsce* (s. 45–53). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Dudała, H. (2016d). *Zespół ksiąg metrykalnych w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach – centralizacja, stan badań, problemy konserwatorskie oraz kwerendy genealogiczne*, W: W.W. Żurek (red.), *Nova et vetera. Aktualne problemy archiwów diecezjalnych w Polsce* (s. 101–111). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych. List okólny do biskupów diecezjalnych* (2010). Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Gerhardy, J. (1913). *Praktische Ratschläge über kirchliche Gebäude, Kirchengüter und Paramente*. Paderborn: F. Schöningh.
- Giovanni Paolo II (2005). *Lettera Apostolica in forma di Motu Proprio datae La cura vigilantissima*. Città del Vaticano.

- Grajewski, C. (2016). *Analiza liturgiczno-muzykologiczna pergaminowej karty z Mszany*. W: H. Dudała (red.), *Tajemnice kompaturek. Księga metrykalna z Mszany (1638–1775)* (s. 33–47). Katowice: Edycja – Książki Naukowe i Specjalistyczne.
- Grygier, T. (1971). Z zagadnień archiwistyki kościelnej na przykładzie archiwum parafialnego. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, (22), 5–54.
- Holtzinger, G. (1883). *Katechismus der Registratur-u. Archivkunde. Handbuch für das Registratur- und Archivwesen bei den Reichs-, Staats-, Hof-, Kirchen-, Schul-, und Gemeindebehörden, den Rechtsanwälten u. sowie bei den Staatsarchiven*. Leipzig: Verlag von J.J. Weber.
- Istruzione sull'amministrazione degli archive della Pontificia Commissione per gli Archivi Ecclesiastici d'Italia* (1960). Città del Vaticano.
- Jan Paweł II (2014). *List Apostolski Jana Pawła II w formie motu proprio „La cura vigilantissima”*. Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Jungnitz, J. (1902–1908). *Visitationsberichte der Diözese Breslau*, Breslau: G.P. Aderholz.
- Karłak, W., Łabuz, K. (2015). *Identyfikacja opraw – dwugłos bibliotekarza i konserwatora*. W: A. Wagner (red.), *Tegumentologia polska dzisiaj* (s. 327–343). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici* (1997). Città del Vaticano.
- Mabillon, J. (1681). *De re diplomatica libri VI. In Quibus quidquid ad veterum instrumentorum antiquitatem, materiam, scripturam, et stilum ; quidquid ad sigilla, monogrammata, subscriptiones, ac notas chronologicas ; quidquid in de ad antiquariam, historicam, forensem que disciplinam pertinet, explicatur et illustratur. Accedunt commentarius de antiquis Regum Francorum Palatiis, Veterum scripturarum varia specimina, tabulis LX comprehensa, nova ducentorum, et amplius, monumentorum collectio*. Luteciae Parisiorum Sumptibus Ludovici Billaine. Pobrane z: <http://starodruki.ihuw.pl/stWeb/single/210/> (16.01.2018).
- Maciejowski, B. (1640). *Epistola Pastoralis*. Posnanie in officina Alberti Reguli. Pobrane z: <http://www.wbc.poznan.pl/Content/326598/directory.djvu> (5.12.2017).
- Mokre. Ogólne* (1927–1991). T. 2, Kwestionariusz do protokołu wizytacji kanonicznej parafii w Mokrem z dn. 5.06.1961 r.). Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, sygn. 46/1446, Zespół Akt Lokalnych.
- Mokre. Ogólne* (1927–1991). T. 2, Protokół z wizytacji przygotowawczej w parafii w Mokrem z dn. 17.03.1987 r.). Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, sygn. 46/1446, Zespół Akt Lokalnych.
- Mszana. Inwentarz* (1932–1933). Vol. 1. Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, sygn. 46/1469, Zespół Akt Lokalnych.

- Musioł, L. (1932). *Ein Visitationsbericht über die evangelischen Kirchen der Plesser Dekanats von 1628*. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens“, (66), 139–154.
- Noll, J. (1927). *Das katholische Pfarramt. Sein Geschäftsgang und Interessenskreis*. Wiesbaden: Verlag Hermann Rauch.
- Parafia Matki Boskiej Bolesnej w Rybniku. Ogólne* (1931–1972). T. 3, Kwestionariusz do protokołu wizytacji kanonicznej z dn. 28.05.1951 r.). Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, sygn. 46/2049, Zespół Akt Lokalnych.
- Parafia św. Szczepana w Katowicach-Bogucicach. Ogólne*. Kwestionariusz do protokołu wizytacji parafii z dn. 16.11.1978 r. (1978). Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, sygn. 46/134, Zespół Akt Lokalnych.
- Pismo wikariusza generalnego ks. dr. W. Skworca z dn. 17.09.1997 r. o zgromadzeniu w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach najstarszych ksiąg metrykalnych z terenu diecezji katowickiej, nr VC II-6489/97* (1997). Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach.
- Pronobis-Gajdzis, M. (2017). Analiza wartościująca zabytkowych kodeksów, księgozbiorów i bibliotek podstawą projektu konserwatorskiego. *Bibliotheca Nostra*. Śląski Kwartalnik Naukowy, (1), 55–77.
- Rammingen von, J. (1571). *Von der Registratur und iren Gebäwen und Regimenten, dessgleichen von ihren Bawmeistern und Verwaltern und irer Qualifikationen und habitibus und dann was für grosservfältiger Nutzbarkeit auss einewolangelsten...* Heidelberg: M. Harmisch.
- Robótka, H. (2003). *Wprowadzenie do archiwistyki*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Ryszewski, B. (1972). *Archiwistyka, przedmiot, zakres, podział*. Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Schäffer, W. (2016). *Czy najstarsza zachowana księga pochówków w Polsce pochodzi z Mszany?* W: H. Dudała (red.), *Tajemnice kompaturek. Księga metrykalna z Mszany (1638–1775)* (s. 131–155). Katowice: Edycja – Książki Naukowe i Specjalistyczne.
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z późniejszymi zmianami, Dziennik Ustaw, Nr 38, Rozdział 4, art. 42.
- Witkowski, S. (2016). *Rekonstrukcja antyfony Gloriose rex Oswalde z karty pergaminowej z Mszany*. W: H. Dudała (red.), *Tajemnice kompaturek. Księga metrykalna z Mszany (1638–1775)* (s. 58–65). Katowice: Edycja – Książki Naukowe i Specjalistyczne.
- Zbiór ksiąg metrykalnych, Mszana. Chrzty. Śluby. Pogrzeby* (1638–1775). Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, sygn. 50/1777.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 15 marca 2018 r.

Halina Dudala

Pedagogical University of Cracow
e-mail: halina.dudala@up.krakow.pl
ORCID: 0000-0003-4620-1070

**The security of collections and the archival supervision
in the practice of the Archdiocesan Archives in Katowice**

Abstract: The archival supervision in the control-related activities of the ecclesiastical authorities has a rich tradition of many centuries in the history of the Catholic Church. In the course of episcopal and dean inspections not only the fact of regular record-keeping of baptisms, nuptials and burials of parishioners was checked but also the state of preservation and the condition of the storage of the remaining documents produced by parish offices. However, after 1945, in the altered conditions of the political system, the continuity of the practice of the archival supervision was broken. Since 1997 in the Katowice diocese a project of the centralisation of the parish archive resources in the Archdiocesan Archives in Katowice has been realised. At the same time, the project entails the first complete inventory-taking of the archival heritage of the Katowice diocese to be carried out in the post-war period.

Keywords: The Archdiocesan Archives in Katowice. Church archives. National archive resources. Parish archives. Parish register. The parish register of Mszana. Supervision of archives